

בראשית – הכרת הטוב; החטא הראשון בתולדות העולם.

החטא הגרוע מהכל – כשאין הכרת טובה לאשתו.

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 2.
הבהרה. בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיהו]

"ויקרא ה' אלהים... המן העץ אשר צויתוך לבלתי אכול ממנו אכלת? ויאמר האדם, האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" (בראשית ג, י-יב). ומכאן העירו לנו חז"ל (ע"ז ה:) שאדם הראשון היה כפוי טובה במה שהקב"ה היטיב עמו, כי בהתבטאות אומללה זו הטיח כלפי מעלה שהקב"ה כביכול גרם לו לחטוא.

[א] בחטא דור הפלגה כתוב "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם" (בראשית יא, ה) וכתב שם רש"י בשם מדרש רבה:

"אלא בני מי? שָׁמָא בני חמורים וגמלים?! אלא בני אדם הראשון שכפר את הטובה ואמר 'האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפרו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומְלָטָם מן המבול".
הרי לנו שאדם הראשון היה אב-הטיפוס של חטא קשה זה.

ועל פי המבואר בשיחה א' ל'בראשית', אפשר לומר שזהו החטא הראשון בהיסטוריה.

כי מה שחָטָא אדם באכילה מעץ הדעת, הרי יש במה ללמד עליו זכות (עיין ב"בעל הטורים" לבראשית ג, יב: 'היא נתנה לי מן העץ, "שהִקְטַנִּי בעץ, עד ששמעתי לדבריה". [שמא תאמר מה בכך? והיה לו לעמוד איתן] – ע"כ מצייין הרב רייניץ בהערותיו שם (מהדורת פלדהיים) לתוספות בכתובות לג: "אלמלי נִגְדוּהוּ (=היכוהו) לחנניה" שהיו עובדים לע"ז? אלא רק השליכום לכבשן האש, ובוה קל יותר למסור את הנפש באופן חד פעמי ובלא ייסורים מתמשכים). אבל על התכחשותו לאחר מעשה, והסתת הדברים כלפי מעלה ח"ו – כפיית טובה זו היא הגרועה מן הכל. "אין לך קשה לפני הקב"ה יותר מכפיית הטובה... לא נטרד אדם הראשון מגן עדן אלא על כפיית הטובה! אף אבותינו במדבר, לא כעס עליהם הקב"ה אלא! על כפיית הטובה" (מדרש משנת רבי אליעזר, דף לב). על ידי דברי המדרש הזה נבין חריפות התבטאותו של הגר"א: "כפוי טובה, לפי שְׁכַלְנוּ הוא איש עוול אשר כמוהו אין בנמצא!" (על משלי ל, ז) וכן כתב "ספר חסידים" (סי' תרס"ה) "כי אין מדה רעה כמו כפוי טובה".

[ב] בכך נבין מדרש פליאה.

ה' צוה למשה "והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" (שמות ג, ז). ואעפ"כ, במקום לנסוע ממעמד הסנה לכיוון מערב (למצרים), פנה משה למזרח, לבית-יתרו (במד"ק) לבקש ממנו רשות. ובלי ספק הנסיעה הזו ארכה לו כמה ימים, בזמן שנצטרע פרעה והיה שוחט שלש מאות ילדים כל יום ויום וטובל בדמם (רש"י ומדרש על שמות ב, כג). והוא כיצד לא לקח בחשבון פקוח נפש של בני"י!

עונה המדרש (תנחומא שמות, טז / וכן שמות רבה ד') כי משה סירב וטען: "איני יכול, מפני שקָבַל אותי יתרו ופתח לי את פתח ביתו ואני עמו כבן, ונפשי אני חייב לו". כלומר, בגלל שמשה רבנו נָס ממצרים אחרי שהרג את המצרי, וקבל מקלט בבית יתרו במדין ואף נשא את בתו, אין זה דרך ארץ להיעלם אחרי מעמד הסנה, והרי ידאגו לו ויחששו שאירע לו אסון. (אמנם הדבר מפתיע מבחינה הלכתית, כי פקוח נפש של בני"י במצרים דוחה כל נימוס ודרך ארץ. אך עיין בספר "נפש החיים", סוף שער א', כי לפני שנצטוינו במצוות במתן תורה, מותר היה לעבור על התורה מחמת סיבות מהותיות וראויות).

[ג] כן מצאנו בסוף ימי משה רבנו. משה נצטווה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים" (במדבר לא, ב) ואעפ"כ בעת הביצוע "וישלח אותם משה... ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא". ושאלו במדרש (תנחומא, מטות, ג) – "הקב"ה צינף לינף) אתה בעצמך, והוא משלח אחרים?! אלא על שנתגדל במדין, אמר משה אינו בדין שאני מיצר להם, שעשו בי טובה (בעת שנמלט ממצרים), באר ששתית ממנו מים – אל תזרוק בו אבן". ובכן, אע"פ שנצטווה ישירות "נקום", הוא שלח אחרים. ולא מצאנו שחז"ל יבקרו אותו על כך.

[ד] כן מצאנו גם כן בעת עשרת המכות במצרים. 3 מכות לא עשׂאם משה :

- ה' אמר "אמור אל אהרן, קח מטך" (שמות ז, יח) ומפרש שם רש"י וכן הוא בשמו"ר ט', "לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו, לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן".
- וכן במכת כנים (שמות ח, יב) "אמור אל אהרן..." – לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה, לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול, ולקה ע"י אהרן". והדבר מפתיע. סוף כל סוף מדובר בדומם אשר לא מרגיש ולא מבין. מה הענין של אי כפיית טובה? אלא באמת יש לנו לדון ק"ו. אם צריכים לזכור טובות שקבלנו מהדוממים ולהתייחס אליהם בכבוד, קל וחומר שצריכים לזכור טובות שקבלנו מבני אדם (וכך כתב רש"י על שמות כ, כג - באיסור לא לעלות במעלות על המזבח).

הבה ונבין גודל האשמה בכפיית טובה בין אדם לחברו, אשר ממנו קצר המרחק עד לשכחת הטובות המרובות שקבלנו מהקב"ה. כך כותב "מכתב מאליהו" (ח"א, דף 50) המתבסס על "חובות הלבבות" שער ג' פ"ז, ולמעלה בקודש על מדרש "משנת רבי אליעזר" (דף לג) האומר:

"האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו. וכן הוא אומר בפרעה "אשר לא ידע את יוסף" (שמות א, ח). היה יודע [פרעה] ולא השגיח עליו וכפה טובתו (שנתן עצה הנפלאה כיצד להציל את מצרים בעת הרעב), ולבסוף כפה טובתו של הקב"ה שנאמר "לא ידעתי את ה'" (שמות ה, ב) עכ"ל המדרש. ובאמת, זה כמעט מפורש בדברי ההסתייגות שאמר יוסף לאשת אדוניו בסירובו לחטוא עמה: "הן אדוני... וכל אשר יש לו נתן ביד. איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה... ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים" (בראשית לט, ח-ט). כלומר, כל האריכות הזאת על הטובות שקבל מאדוניו וכל תוקף טענותיו הוא בגלל התוצאה הבלתי-נמנעת שדבר זה יביא אותו לכפור בטובתו של ה'. כלומר, יוסף דָּבַר מן הקל אל הכבד (כי הרי מבחינה הגיונית והסברתית אין זה ראוי לומר דבר גדול, ולהוסיף אח"כ פרט נוסף הקטן ממנו) והסביר לה שהכופה טובתו של חברו, לבסוף כופה גם טובתו של הקב"ה.

ולכן אמר החכם מכל אדם "משיב רעה תחת טובה, לא תמיש רעה מביתו" (משלי יז, יג). הרי לפנינו שבשל התנהגות שפלה זו, האדם נענש במכות מתמידות ונמשכות "ולא תמיש מביתו"!

ובכן נסכם ונאמר: לא בחנם אירע שדוקא חטא זה של אדם הראשון (לכפור בטובתו של הקב"ה שנתן לו אשה) מתפרסם כבר בראשית התורה, בתחילת יצירת האדם. ובגמרא מובא אודות השבח של עזר כנגדו (יבמות סג). אשכחיה רבי יוסי לאלהו. א"ל כתיב "אעשה לו עזר" במה אשה עוזרתו לאדם? א"ל, אדם מביא חיטין, וכי חיטין כוסס?! (מביא מן השוק) פשתן, (וכי) פשתן לובש?! לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו? ואף מי שנפלה בחלקו אשה המציקה לו, הרי הזכירו בגמרא שם דברי רבי חייא "דיינינו שמגדלות בנינו, ומצילות אותנו מן החטא". קל וחומר כאשר ה"רעות" שהבעל שם את לבו אליהן הן רק דמיוניות או מוגזמות בהרבה מהמציאות, והוא אינו מכיר טובה על הטובות הממשיות שקבל מן אשתו בפועל. ומזה יבוא הבעל לכפור בטובותיו של הקב"ה. וזהו שיא העוול (כדברי "ספר חסידים"